

MIESTO A ÚLOHA VÝUČBY MARXISTICKEJ FILOZOFIE V SVETONÁZOROVEJ VÝCHOVE POSLUCHÁČOV

L. JÁN VEVERKA

1. *Marxistická filozofia ako teoretický základ formovania vedeckého svetonázoru*

Pre hlbšie, filozofické riešenie problematiky svetonázorovej výchovy má značný význam genetická klasifikácia svetonázoru, klasifikácia, ktorá rešpektuje skutočnosť, že v svetonázorovom vývoji jednotlivca možno rozlišovať tri vývinové fázy:

- a) bezprostredný životný názor
- b) svetonázor
- c) vedecký svetonázor alebo marxisticko-leninský svetonázor.

Bezprostredný životný názor vzniká ako dôsledok každodenného styku človeka s prírodnou i spoločenskou skutočnosťou. Vyjadruje vzťah človeka k najbližšiemu okoliu, v ktorom žije a s ktorým prichádza permanentne do styku. Ide najmä o vzťah k prírodnému prostrediu, ľuďom, predmetom, veciam, javom, situáciám a udalostiam. Bezprostredný životný názor sa formuje nielen ako dôsledok vzťahu človeka k okoliu, ale i ako dôsledok vplyvu skúseností a poznatkov predchádzajúcich generácií. Formuje sa najmä pod vplyvom pozorovania, konania starších ľudí v rôznych zložitých situáciách, ale najmä pod vplyvom tradovanej ľudovej múdrosti obsiahnutej v prísloviach, porekadlách a rôznych poučeníach.

Svetonázor sa formuje na základe bezprostredného životného názoru. V procese tvorby svetonázoru však dochádza ku korekciám značného počtu poznatkov a skúseností, ktoré sú obsahom životného názoru. Svetonázor je jedným z prostriedkov, pomocou ktorého si človek uvedomuje a rieši objektívne existujúci rozpor svojho individuálneho bytia a podmienok, ktoré ho obklopujú. Preto je zároveň vyjadrením jednoty človeka a sveta. Svetonázor, na rozdiel od prostého životného názoru, sa tvorí na základe poznania širších súvislostí a kontextov okolitej materiálnej skutočnosti. Svetonázor nie je iba dôsledkom individuálnych skúseností a poznatkov, ale zahŕňa v sebe i ideologické postoje a filozofické poznatky, ku ktorým dospeli historicky podmienené spoločnosti ľudí. Svetonázor je teda fundovaný filozofickými zovšeobecneniami. Tieto zovšeobecnenia sú však spravidla jednostranné, parciálne, subjektívne modifikované, nesystematické, nevyužívajú vedecké poznatky, neopierajú sa o vedeckú filozofiu, a preto nemôžu tvoriť základ komplexného a adekvátneho pohľadu na svet, pohľadu, ktorý by nielen svet zobrazoval, ale ktorý by bol základom pre jeho zmenu.

Vedecký svetonázor je historicky sa vyvíjajúci, dialektický jednotu tvoriaci systém, ktorý sa permanentne dopĺňa a rozvíja vytyčovaním otázok a formulovaním relatívne pravdivých odpovedí o svete, o živote, o človekovi i o jeho duchovnom živote. Vedecký svetonázor sa vyznačuje komplexným

vedeckým pohľadom na svet. Implikuje v sebe zložku kognitívnu (ateistickú), etickú, emocionálnu. V konkrétnych podmienkach výchovnej práce možno zvlášť formulovať zložku internacionálnu a vlasteneckú. Všetky uvedené zložky musia tvoriť dialektickú jednotu. Vedecký svetonázor nemožno zameniť ani za jednu izolovane vzatú zložku. Bez kognitívnej zložky, t. j. bez sumy poznatkov z jednotlivých konkrétnych vied nemožno hovoriť o vedeckom svetonázore. Jeho nositeľom nemôže byť človek, ktorý nemá základné poznatky z jednotlivých prírodných a spoločenských vied. Kognitívna stránka v najväčšej miere vyplní rozsah pojmu „vedecký“.

Vedecký svetonázor však nemožno redukovať iba na kognitívnu zložku. Ona sama nevyčerpáva celý rozsah pojmu vedecký svetonázor, ale iba jeho časť. Úzky špecialista vo fyzike, chémii, biológii, histórii, ale i vo filozofii nespĺňa podmienky, ktorými sa charakterizuje pojem vedecký svetonázor. K tomu, aby bol nositeľom vedeckého svetonázoru, musí byť i vedeckým ateistom. Ateizmus mu organicky vyplýva z vedeckého chápania sveta. Ateizmus ako taký však tiež nevyčerpáva bohatosť obsahu pojmu vedecký svetonázor, pretože jeho neodmysliteľnými zložkami sú ešte zložka etická a emocionálna. Etická zložka má veľmi bohatý obsah. Zahŕňa najmä morálne kvality človeka — nositeľa vedeckého svetonázoru. Najdôležitejšou morálnou kvalitou človeka je vzťah k práci. Nejde iba o to, aby sme svet, skutočnosť poznali, ale aby sme ju zároveň menili. Nestačí byť iba špecialistom alebo iba ateistom. Človek s vedeckým svetonázorom musí byť i dobrým pracovníkom, robotníkom, študentom, vedcom. Človek, ktorý nemá rád prácu, môže mať obdivuhodnú sumu poznatkov, môže byť i ateistom, ale nebude mať vedecký svetonázor. Ten vyžaduje okrem zložky kognitívnej a ateistickej i zložku akčnú, zložku jednoty teórie a praxe. Nestačí, aby sme študentov viedli iba k osvojovaniu poznatkov a k osvojovaniu tiež vedeckého ateizmu. Je zároveň nevyhnutné, aby sme ich viedli k schopnosti vykonávať v praktickom živote to, čo sa naučili teoreticky. Transfér poznatkov do praktickej činnosti je teda podmienkou i konečným verifikátorom vedeckého svetonázoru.

Zužovanie pojmu vedecký svetonázor sa v našej praxi objavuje veľmi často. Preto nemôže ísť ani o jednostrannú ateistickú redukciu, ani o jednostrannú filozoficko-kognitívnu redukciu. Zdôvodnenosť takéhoto názoru vyplýva už z toho, čo som už povedal. V našej minulej praxi sa na úseku svetonázorovej výchovy často vyskytovala najmä ateistická redukcia. Recidívy takéhoto zúženého chápania sa prejavujú i v súčasnej pedagogickej praxi i keď v menšom rozsahu. Treba sa vyvarovať tvrdeniu, že vedecký svetonázor je nihilizmus, ktorý by nás viedol k absolútnej nevere v zmysle: som ateista, a preto nikomu a ničomu neverím. Vedecký svetonázor zahŕňa v sebe i vieru v človeka, vieru v jeho schopnosti dosiahnuť vytýčené ciele.

Človek s vedeckým svetonázorom nemôže byť iba protikladom veriaceho. Naša výchova sa má uskutočňovať v zmysle marxistického reálneho humanizmu, ale nie prenáhleného, zbrklého mizantropizmu, ktorý neverí ľuďom a neverí ani vlastnému výchovnému úsiliu. V tejto súvislosti Marx pomenáva, že Francúzi obdarili anglický materializmus duchaplnosťou, mäsom a krvou, výrečnosťou. Dávajú mu temperament a pôvab. Civilizujú ho.

Z aspektu komplexného chápania svetonázorovej výchovy nezúženej na nijakú z jej zložiek, najmä nie na ateistickú zložku, má veľký metodologický význam nasledovné vyjadrenie Marxa: „Ateizmus ako popretie tejto nepod-

statnosti už nemá zmysel, lebo ateizmus je *popretie boha* a týmto popretím kladie *bytie človeka*; ale socializmus ako socializmus už nepotrebuje takéto sprostredkovanie, vychádza z *teoreticky i prakticky* zmyslového vedomia človeka a prírody ako podstaty. Je to *pozitívne* nie už zrušením náboženstva sprostredkované *sebavedomie* človeka, tak ako je *skutočný život* pozitívny, nie už zrušením súkromného vlastníctva, *komunizmom* sprostredkovaná skutočnosť človeka. Komunizmus je pozícia ako negácia, preto je *skutočným*, pre najbližší dejinný vývoj nevyhnutným momentom emancipácie a znovuobjavenia človeka.“ [1, s. 104]

Citát z Marxovej state je podnetný najmä pre vypracovanie stratégie a taktiky svetonázorovej výchovy na všetkých našich školách.

2. Význam jednotlivých tematických celkov marxistickej filozofie pre svetonázorovú orientáciu

Celoštátne osnovy výučby marxisticko-leninskej filozofie na vysokých školách obsahujú v podstate všetky základné problémy filozofie — dialektického i historického materializmu. Učivo marxistickej filozofie v každom jednotlivom tematickom celku rieši zvrchovane svetonázorovú problematiku. Bez pochopenia filozofických základov niet trvalého a vedecky, filozoficky zdôvodneného svetonázoru. Treba si uvedomiť, že na rozličné životné problémy dávajú rôzne svetonázory rôzne odpovede. Obsah týchto odpovedí, ich ideologická podstata je určovaný riešením základnej otázky filozofie v tom filozofickom systéme, pod vplyvom ktorého sú príslušné svetonázory. Aby sa poslucháči mohli správne svetonázorovo orientovať, majú poznať, v čom spočíva odlišnosť, diametrálna protikladnosť marxistickej filozofie a rôznych objektívno i subjektívno-idealistických filozofických systémov, ktoré sa každému človeku ponúkajú, ba vnucujú ako fundament pre jeho svetonázorovú orientáciu. Systematický výklad a systematické štúdium marxisticko-leninskej filozofie umožňuje poslucháčom vysokej školy poznať kvintesenčnú hodnotu tejto filozofie, jej komplexnosť a všeobšiahlosť, ako i vedeckú hĺbku, ktorá je charakteristická pre riešenie i tých najzložitejších problémov, s ktorými sa študent stretáva pri štúdiu i v praktickom živote.

Pre nedostatok miesta nemožno analyzovať význam rozsiahlych tematických celkov z učiva marxistickej filozofie. Zhodnotíme teda stručne význam učiva a najmä záverov z neho vyplývajúcich.

a) Pre svetonázorovú orientáciu má kardinálny význam osvojenie postulátov marxistickej filozofie. Pochopenie filozofie ako vedy, ktorá je budovaná na jasne a striktné formulovaných postulátoch, umožní študentovi orientovať sa v zložitej problematike a poskytnie mu pre účely prvej orientácie pomerne jednoduchý metodický prostriedok na diferenciaciu idealistickej a materialistickej filozofie. Ontologické a gnozeologické postuláty marxistickej filozofie umožňujú jednoznačnú, presnú orientáciu v spleti filozofických systémov, v spleti svetonázorov. Ak si poslucháč dôsledne osvojil obsah postulátu o hmote ako jedinom bytí (ontologický postulát marxistickej filozofie) i obsah postulátu o poznateľnosti sveta (gnozeologický postulát), poznal elementárne konštituenty marxistického vedeckého svetonázoru. Naučil sa systémovo vnímať, chápať najzákladnejšie, ale zároveň najzložitejšie filozoficko-svetonázorové problémy. Len z aspektu systémového chápania po-

tom môže pochopiť, prečo sú materializmus a idealizmus protikladné filozofické systémy, prečo ich nemožno zamieňať, zmierovať, ani vytvárať z nich eklektické zmesi.

Poslucháč má pochopiť, že marxistická filozofia svojimi ontologickými a gnozeologickými postulátmi a všetkými ďalšími tézami, ktoré sú z nich konzenkventne odvodené, je tiež exaktnou vedou a nie hlásaním ľubovoľných subjektívnych názorov, ako je to napríklad v existencializme, pragmatizme, personalizme, novopozitívizme, novotomizme a v mnohých iných filozofických smeroch.

b) Marxistická filozofia svojím princípom vývinového dynamizmu vedie poslucháčov k vývinovému poňatiu svetonázoru. Vedecký svetonázor nemožno chápať ináč ako vo vývine. Niet raz navždy daného svetonázoru, ktorý by sa nedoplňoval a nemenil. Filozofia tvorí iba kostru vedeckého svetonázoru, trvalé princípy. Tieto sa však neustále doplňajú zároveň s rozvojom vedy i s rozvojom spoločenskej, triednej praxe. Vedecký svetonázor neinkluoval ter. človek, ktorý ukončil nejakú formu vzdelávania (maturita, vysoká škola, vedecká hodnosť), ale skôr ten, ktorý neustále kontaktuje s najnovšími vedeckými poznatkami, ktorý nežije iba z toho, čomu sa pred rokmi naučil, ale myslí v trendoch súčasného vedeckého poznania a spoločensko-politickej triednej praxe. Vedecký svetonázor si má poslucháč osvojovať ako otvorený systém pohotovo absorbujúci nové vedecké poznatky, ale pritom ignorujúci subjektivistické idealistické tézy a názory.

c) Filozofia poskytuje pre svetonázorovú orientáciu poslucháčov najvšeobecnejšiu metódu poznania prírodných a spoločenských javov. Zákony a kategórie dialektiky predstavujú koncentrovanú múdrosť ľudstva. Princíp všeobecnej súvislosti a vzájomnej podmienenosti vecí a javov v prírode, spoločnosti, myslení, zákon boja a jednoty protikladov, zákon premeny kvantitatívnych zmien v kvalitatívne, zákon negácie negácie a ich tvorivá, dôsledná aplikácia v jednote teoretickej a praktickej stránky každodennej aktivity sú podstatou marxisticko-leninskej—vedeckej svetonázorovej orientácie. Vedú ku kvintezenčnému mysleniu, vylučujú osvojovanie iba jednotlivostí a ich povyšovanie nad vedecké svetonázorové zovšeobecnenia. Vedú k samostatnému, originálnemu, tvorivému mysleniu a vylučujú myslenie bojácne, plazivé, päťolízачské. Karol Marx, tvorca základov vedeckého svetonázoru, zdôrazňoval, že dialektika je veda revolučná, ktorá sa pred nikým neskláňa a ktorá neuznáva nijakú autoritu mimo autority vedeckého dôkazu.

3. Princíp jednoty filozofie a ostatných vied v svetonázorovej výchove

Veľkosť úlohy svetonázorovej výchovy, jej hĺbka a trvalosť spočívajú v dialektickej jednote konkrétnych poznatkov z prírodných a spoločenských vied s poznatkami z marxistickej filozofie. Doteraz sme si v našej výchovnej práci túto jednotu neuvedomovali dostatočne hlboko. Ostávali sme často iba na úrovni proklamácie týchto zásad, ale v praktickej výchovnej činnosti proklamácie narazili na značné prekážky. Jednou z najväčších je zvládnutie marxistickej filozofie učiteľmi odborných predmetov, ale zároveň preniknutie učiteľov marxistickej filozofie do problematiky prírodných a spoločenských vied. Spory o to, kto má ku komu smerovať, či filozofi k prírodovedcom alebo prírodovedci k filozofom, sú málo plodné. Dejiny vývoja prírodných

i spoločenských vied dokazujú, že jediným riešením je dialektická jednota filozofického, prírodovedného a spoločenskovedného. Len v marxisticky chápanej výchove k vedeckému svetonázoru získava odborná výučba svoj formatívny zmysel. Na druhej strane výchova k vedeckému svetonázoru nachádza vo výučbe odborných predmetov najvýznamnejšiu oporu. Doteraz ani filozofi, ani učitelia odborných predmetov nevyužili plne svetonázorový potenciál najmä prírodných vied, matematiky, geometrie a logiky pre tvorbu svetonázorových záverov. Svetonázorové závery sa v prírodných vedách majú formovať najmä v histórii prírodných vied, ktorá sa vyznačuje bojom materialistických a idealistických svetonázorových koncepcií, ale nemožno zabúdať ani na veľký význam najnovších objavov v prírodných a matematických vedách (teória relativity, kvantová mechanika, molekulárna biológia, objavy modernej chémie—kovový vodík ako supervodič a pod.). Najmä v prírodných vedách možno presvedčivo dokázať, že všetky najnovšie objavy nielen potvrdzujú (to by bolo málo), ale najmä ďalej, na kvalitatívne vyššiu úroveň rozvíjajú zákony a kategórie materialistickej dialektiky. Prevratné, ale pritom vždy materialisticky interpretovateľné sú objavy Gaussa, Riemana a najmä Lobačevského. Ak sa budú prírodovedci a matematici vo svojej vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti obmedzovať iba na jednotlivosti, ak budú chápať nové objavy bezkontextuálne, izolovane, bez súvislosti a bez filozofického nadhľadu, môžu sa dostať na pozície jednostranných a úzko špecializovaných odborníkov, Marx ich občas nazýval „profesionálnymi idiotmi“, pretože prenikli do najmenších podrobností v konkrétnom jednotlivom odbore, ale nevedia ho zaradiť a pochopiť kontextuálne a systémovo.

Ak z uvedených hľadísk požadujeme od učiteľov jednotlivých odborov, aby z učiva odvodzovali svetonázorové závery, máme aj od učiteľov filozofie žiadať, aby si osvojovali najnovšie poznatky vied a s hlbokou filozofickou a vedeckou akribiou ich svetonázorove plne využívali. V tomto zmysle nemôže úspešne výchovne pôsobiť ani „profesionálny idiotizmus“, ani filozofický katedrový akademizmus nadradený nad vedy a nerešpektujúci najnovšie objavy vied.

Pomoc môžu poskytovať filozofi prírodovedcom i prírodovedci filozofom. Učitelia jednotlivých odborov by mali začať túto interakciu tým, že si budú sústavne všímať a vytyčovať svetonázorové problémy vo vlastných vedných odboroch, budú sa snažiť ich riešiť nielen odborne, ale i filozoficky. Takémuto riešeniu má predchádzať diskusia s pracovníkmi filozofického frontu, vzájomne prospešná pre jedných i druhých, tvoriacich jediný front pedagogického svetonázorového pôsobenia.

Záverom treba konštatovať dve skutočnosti:

a) Hĺbka a trvalosť vo svetonázorovej výchove poslucháčov sa dosiahne iba vtedy, ak bude založená na systematickej spolupráci pracovník marxistickej filozofie s pracovníkmi na úseku špeciálnych vied.

b) Dôležitou úlohou, ktorá stojí pred nami, je dosiahnuť permanentnú interakciu medzi filozoficky mysliacimi matematikmi, chemikmi, fyzikmi, historikmi a ďalšími pracovníkmi na úseku prírodných a spoločenských vied a tvorivo a konkrétne mysliacimi a konaťcimi pracovníkmi marxisticko-leninského filozofického frontu. V tejto súvislosti V. I. Lenin v stati *O význame bojového materializmu* hovorí: „Musíme pochopiť, že bez solídneho filozofického zdôvodnenia nijaké prírodné vedy, nijaký materializmus nemôže obstáť

v boji proti náporu buržoázných ideí a obnove buržoázneho svetonázoru. Ak prírodovedec chce obstáť v tomto boji a s úspechom ho doviest do konca, musí byť moderným materialistom, uvedomelým stúpencom materializmu, ktorý vytvoril Marx, t. j. musí byť dialektickým materialistom." (2, s. 536)

4. Osobnosť učiteľa a svetonázorová výchova

Východiskom pre skvalitnenie svetonázorovej výchovy je zvyšovanie odbornej a politickej úrovne samotných učiteľov. Svoju vedomostnú úroveň majú systematicky a plánovite zvyšovať učitelia odborných predmetov i učitelia marxistickej filozofie.

Jednou z podmienok úspechov na tomto úseku je formovať u učiteľov analyticko-syntetické, integrujúce, kvintezénčné myslenie, myslenie zbavené vychodených chodníčkov, smelé a tvorivé. Učiteľ nemá byť iba subjektom transformácie poznatkov, ktoré sám zvládol, ale i tvorcom nových chápaní, ktoré vychádzajú z dynamiky rozvoja vedných disciplín a z dynamiky rozvoja marxistickej filozofie. Musí stáť na strane vedeckej pravdy verifikovanej praxou, pravdu nemôže len konštatovať ako fakt, ku ktorému dospel a ktorý je situovaný vedľa neho a vedľa života spoločnosti, ale ako fakt, ktorý vyplýva z jeho vedeckých výskumov, z jeho vlastného tvorivého a kritického prístupu ku skutočnosti. Za pravdu vedy, robotníckej triedy a jej strany musí každodenne za katedrou a v styku s poslucháčmi bojovať, a to i v tom prípade, keby nebol pochopený zo dňa na deň. Stimulom pri vštepovaní tejto pravdy do svedomia poslucháčov môže byť pozoruhodná Marxova otázka: „Nie je azda prvou povinnosťou hľadača pravdy ísť priamo za pravdou a nepozerať sa ani napravo ani naľavo;" (3, s. 23) V boji za pravdu má tvoriť pevný článok zložitej integrácie medzi poslucháčom, rodinou a spoločenským prostredím. Jednoznačne má bojovať najmä proti vplyvom, ktoré dezintegrujúco pôsobia na myslenie a konanie poslucháčov.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy. Praha 1965.
2. LENIN, V. I.: O význame bojového materializmu.
3. MARX, K.: Spisy I. Praha 1956.